

Consecutive interpreting is performed in face-to-face meetings, such as negotiations or interpreting during court hearings. The speaker usually pauses in his speech periodically after a few sentences have been spoken to allow the interpreter to translate what was said before moving on. A key skill in consecutive interpreting is remembering exactly what was just said.

If we talk about interpretation in general, then the translator must ensure the most accurate transmission in the target language of the information contained in the speech in the language from which the translation is carried out. This means that the translator must be fluent in both languages, and, in addition, have analytical thinking, broad erudition, and understand the cultural characteristics of native speakers of each language. Most often, interpreters interpret into their native language, but in some cases they can also interpret into a foreign language (such two-way interpreting is typical for consecutive interpreting).

The fundamental difference between simultaneous and consecutive interpreting is that when performing the latter, the interpreter has the opportunity to fully analyze the speech / its passage and think about the translation, building it in the most optimal way. With simultaneous translation, the interpreter has only a few seconds to think, otherwise he may miss some important information. Thus, if we compare the differences in the skills required for high-quality consecutive and simultaneous interpreting, then it should be noted that for consecutive interpreting, the key skills will be the ability to analyze speech as a whole, highlight the main thing and, if necessary, take notes, as well as long-term memory, for simultaneous translation - a quick reaction, the ability to quickly select the right options for translating a particular word, thought or concept, and short-term memory. The simultaneous interpreter does not have much time to clarify whether the interpreting option he has chosen is the best one, but must make decisions quickly, almost instantly, in order to keep up with the speaker. (United Bible Societies, 1982: p.89)

It can be said that consecutive and simultaneous interpreting embody two different, sometimes even contradictory, ways of thinking, and many interpreters who have been working exclusively in the field of consecutive interpreting for years find it difficult to immediately switch to simultaneous interpreting, and vice versa. Most interpreters believe that, in general, simultaneous interpreting is more difficult than consecutive interpreting, since it is necessary to listen and speak at the same time in a strictly limited time, which leads to additional stress. However, some translators who have been practicing simultaneous translation for years sometimes say that it is "much easier for them to translate speech phrase by phrase and thus immediately free their memory" than "listen intently to the entire speech and then translate its passage lasting a couple of minutes". As they say, tastes differ. As mentioned above, each type of interpretation has its advantages and disadvantages and is optimal under certain circumstances, in a certain context - depending on the goals of the event, the number of participants and the goals of communication.

References

1. CATFORD, J.C. (1969), *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
2. EUGEN A., NIDA and CHARLES R., TABER. (1974), *The Theory and Practice of Translation*. Leiden:
3. United Bible Societies by E.J. Birill. NEWMARK, P. (1982), *Approaches to Translation*. Oxford/ New York/ Toronto: Pergamon Press.

DİLİN SOSIAL DİFFERENSİALLAŞMASI MƏSƏLƏSİNƏ ÜMUMİ BAXIŞ

Zeynalova Münəvvər Teymurxan qızı

Müəllim, dissertant

ADU, Azərbaycan

Orcid id: 0000-0003-3217-8957

Abstract: In addition to the social nature of the language, the article emphasizes that it is a multifaceted and multifunctional phenomenon. Recent studies show that biological, psychological, cultural, political, geographical and territorial factors also have a particular influence on language. It should be noted that the social aspects of any language are closely related to its areas of development, and these factors stimulate the development of language. It should be noted that the social, functional and socio-professional differentiation of language is based on social factors that reflect the social, functional and socio-professional differentiation of society, people, and the socio-linguistic basis of this differentiation is considered to be the initial of socialized relations.

The article emphasizes that the social differentiation of language implies the regional dialects of each language. From this point of view, the question of the formation of the socio-linguistic basis of social, functional and socio-professional differentiation in the initially socialized relations are reflected in the article. Linguistics uses language as a means of naming the external world, objects and events, while sociolinguistics uses language as a means of naming.

Key words: social aspects of language, linguistic analysis, sociology, sociolinguistics, language differentiation, socio-linguistic base

Məlum olduğu kimi, dilin təbiiyyətində onun ictimai mahiyyəti aparıcı rolə malik olsa da, dil bütövlükdə çoxşaxəli və çoxfunksiyalı bir hadisədir və son tədqiqatlar göstərir ki, dil təbiiyyət ictimai hadisə olmaqla yanaşı, dildə bioloji, psixoloji, mədəni, siyasi, coğrafi-ərazi amillərinin rolu da az əhəmiyyət kəsb etmir. Nəzərə almaq lazımdır ki, dilin sosial aspektləri onun işlənmə sahələri ilə sıx bağlıdır və dildə danışan xalqın inkişafı həmin dilin də inkişafına təkan verir.

Qeyd edək ki, dili dar struktur planda araşdırmaqla kifayətlənməyən bir çox dilçilər, dili sosial kontekstdə araşdırılmasının vacib olduğunu göstərirlər. Məsələn, XX əsrin əvvəllərində dilin ünsiyyət vasitəsi olma funksiyasını başlıca funksiyaya hesab edən sosioloqlar cərgəyinin baniləri (F. de Sössür, A. Meye) və görkəmli nümayəndələri (A. Seşe, Ş. Balli) dil sistemini sinxron cəhətdən tədqiqinin zəruri olduğunu xüsusi qeyd etdirdilər. Bu dilçilərə görə, dil xalqa, kollektivə məxsus olub, ictimai hadisədir. Belə ki, linqvistik təhlilə sosial təhlilin də əlavə edilməsi dilin təbiiyyətinə – onun ictimai təbiiyyətinə daha dərinə nüfuz etməyə imkan yaradır. Bu baxımdan dilçilik və sosiologiya elmlərinin çarpazlaşdığı yerdə əmələ gələn fənlərərsə sosiolinqvistika elmi sahəsi kimi XX əsrin 60-cı illərindən və ondan sonrakı illərdə, xüsusilə XXI əsrin əvvəllərində özünün coşğun inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Dil ilə cəmiyyətin inkişafının bir-biri ilə sıx bağlı olmasının nəticəsidir ki, “Dilin cəmiyyətin inkişafının özünəməxsus barometri” adlandırılır.

Belə ki, dil bu və ya digər dildə danışanların sosial həyatını özündə əks etdirir. Bu baxımdan müasir dövrdə ən inkişaf etmiş dillər bəşəriyyətin elmi-texniki və mədəni tərəqqisini hətərətəli əks etdirir. Müasir bəşəriyyət öz inkişafına görə ibtidai icma quruluşundan nə qədər fərqlidirsə, müasir dillər də öz inkişaf səviyyəsinə görə ilkin dillərdən bir o qədər fərqlənir. Sosiolinqvistika elmi bir sıra bilik sahələri ilə əlaqədardır. Bunlar içərisində semiotika (işarələrin ümumi xüsusiyyətlərini öyrənən elm sahəsi) və onun aspektləri (sintaktika, semantika, praqmatika) ilə sosiolinqvistika arasında sıx əlaqə diqqəti cəlb edir. Semiotikanın aspektləri içərisində sosiologiya praqmatika (insanların dil işarələrinə münasibəti) ilə qabarıq şəkildə əlaqədardır. Bunların hər ikisi (sosiologiya və praqmatika) insanlarla, cəmiyyət və onun sosial qrupları ilə bağlıdır.

Qeyd edilməlidir ki, dilin sosial, funksional və sosial-peşə baxımından differensiallaşmasının əsasında cəmiyyətin, həmin dildə danışan adamların sosial, funksional və sosial-peşə differensiallaşması ilə şərtlənən ictimai faktorlar durur və bu üç tip differensiallaşmanın sosial-linqvistik bazasını isə ilkin sosiallaşmış münasibətlər təşkil edir.

İctimai inkişafın faktorlarının dil proseslərinə təsirinin ən parlaq nümunələrini aşağıdakılar təşkil edir:

- 1) cəmiyyətin sosial (ərazi) differensiallaşması ilə şərtlənmiş dilin dialekt differensiallaşması;
- 2) cəmiyyətin sosial (sınıf) differensiallaşması, o cümlədən “aristokratların dili”, “burjuaziyanın dili”, “kəndlilərin dili”, “fəhlələrin dili” və s.
- 3) dilin peşələr üzrə differensiallaşması.

Bu da müxtəlif peşə sahiblərinin dilində xüsusi leksik sözlərin (professionalizmlərin) əmələ gəlməsinə şərait yaradır.

Başqa sözlə, dilin sosial (ərazi) baxımdan differensiallaşması adı altında hər bir dilin regional dialektləri başa düşülür. Sosial dialektlər dedikdə “sosial, “sınıf dialektlərin, sınıf dillərin” qarşılıqlı (“aristokratların dili”, “burjuaziyanın dili”, “fəhlələrin dili”, “kəndlilərin dili”, “tacirlərin dili” və s.) və sosial-peşə sahiblərinin dili başa düşülür. Bunlara uyğun olaraq, dilin sosial, funksional və sosial-peşə differensiallaşması çarpazlaşır. Bu baxımdan sosial, funksional və sosial-peşə differensiallaşmasının sosiolinqvistik bazasını ilkin sosiallaşmış münasibətlər təşkil edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, dilin sosial aspektləri onun işlənmə sahələri ilə sıx bağlıdır. Dildə danışan xalqın inkişafı həmin dilin də inkişafına təsir edir. Tərixən xalqların yaratdığı imperiyalar bu xalqların dillərinin də imperiya yaratmasına şərait yaratmışdır. Məsələn, Roma imperiyası - latın dilini, ərəb xilafəti - ərəb dilini təbiiyyət etməklə “lingvistik imperalizm” yaratmışdır. Sonralar Britaniya imperiyası ingilis dilini hökumət dilinə çevirmişdir. Müasir dövrdə isə bu özünü ABŞ-in bir dünya gücü kimi nüfuzu onun xalqının danışdığı ingilis dilinin də nüfuzuna təsirində göstərir. Nəticədə bu dilin çoxlu variantları (Britaniya, Amerika,

Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya, Hindistan və s.) meydana gəlmişdir. Öz növbəsində bu variantların da hər birinin müvafiq regional, sosial dialektləri mövcuddur.

Dilçilik ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi, dilçilikdə dünya dillərinin ictimai funksiyalarının inkişafının nəzəri və praktik problemləri getdikcə daha çox diqqətə cəlb edir. Dünyanın müxtəlif dillərinin funksional inkişafının praktik məsələlərinin həllinə dair xeyli iş görülmüşdür. Dilin funksional differensiallaşması dillərin ictimai və sosial “yükünün” müxtəlif olmasını nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, dilin kommunikativ funksiyası əsas funksiyaya hesab edilir. Belə ki, dilin kommunikativ funksiyası onun qalan bütün funksiyalarında – ictimai, ideoloji, ekspressiv, estetik, idrakı funksiyalarında təzahür edir. Bu yarımfişildə dilin kommunikativ, ictimai habelə fərdi və sosioloji aspektdə (dil milli, mədəni, dərkətmə funksiyası və s.) differensiallaşması tədqiq edilib öyrənilir.

Qeyd edilməlidir ki, F. de Sössürdən gələn dil-nitq bölgüsündə (dixotomiya) dil ictimai nitq isə fərdi xüsusiyyətə malikdir. Dilçilik ədəbiyyatında nitqin iki şəkli – daxili və xarici nitq və iki forması (monoloji və dialoji) fərqləndirilir. Belə ki, xarici nitq başqaları ilə ünsiyyət saxlamaq üçündür, daxili nitq isə fərdin özü, yəni öz-özü ilə danışmaq üçündür. Daxili nitqə nisbətən xarici nitqdə sosiallıq daha çox yayılmışdır və daha aydın şəkildə təzahür edir.

Dilin sosial differensiallaşması dedikdə cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin əmək fəaliyyətində sosiallaşan sinfi dialektlərin, sinfi dillərin, qarqonların (“aristokratların dili”, “burjuaziyanın dili”, “fəhlələrin dili”, “kəndlilərin dili” və s. meydana gəlməsi başa düşülür. Bunlarla yanaşı, kollektivin cins və yaş əlamətlərinə görə sosial differensiallaşma da mövcuddur. Dilin sosial differensiallaşması, bir tərəfdən, həmin dildə danışan adamların sosial differensiallaşmasını inikas etdirir, digər tərəfdən, dilin sosial differensiallaşmasının özü o dildə danışanların xarakteristikalarından birinə çevrilir.

Sosial səciyyələnmənin xüsusiyyətləri, o cümlədən ictimai qrup, yaş, cins, təhsil səviyyəsi, peşə və s. şərtlənmiş, əlamətlərdən təşkil olunan sosialliğin strukturunda dilin sosial differensiallaşması məsələləri araşdırılıb öyrənilir.

Dil daxili ilk sosial differensiallaşma kollektiv daxilində cins və yaş əlamətlərinə əsasən meydana çıxmışdır. Məsələn, qadın dilinin təzahür etməsi qəbilədə qadının tutduğu mövqə ilə əlaqədar olaraq onun danışığında bir sıra spesifik sözlərin və yaxud əlamətlərin meydana gəlməsini nəzərdə tutur.

“Qadın dili”, bir diferensiyaya kimi hazırda da dil daxili fərqliliyin nümunəsi olaraq özünü büruzə verir. Yəni bu tək ibtidai cəmiyyətinə məxsus bir hadisə olmayıb. Hazırda da dil daxili differensiallaşma forması kimi özünü mühafizə etməkdədir. Məsələn, qadınların leksikonunda olan bir sıra sözlər ancaq onların başa düşdüyü və gündəlik həyatda tez-tez istifadə etdiyi sözlərdir. Buraya bir misal olaraq qadınların bir ana olaraq övlad tərbiyyəsi prosesində, yaxud da qadın estetik dünyasını ifadə edən sözləri aid edə bilərik, hansı ki, bu sözləri yalnız qadınlar istifadə edir və demək olar ki, bu sözlər ancaq qadınların anlamasına xidmət edir. Kişilər üyni dilin daşıyıcı olsalar belə, bu sözləri nəinki istifadə etmir, hətta onları anlamaqda belə çətinlik çəkirlər.

Dilin sosial differensiallaşmasının sosial-ərazi tipi güman edir ki, tarixən əməyin ilk ictimai bölünməsi (maldarlığın əkinçilikdən ayrıldığı dövr) dövrünə gedib çıxır. Bu proses feodalizm dövründə daha da geniş vüsət alır və dialekt və şivələrin yaranması prosesi mövcud-ictimai siyasi quruluşlarla sıx bağlı olduğundan bu proses müxtəlif təmələrdə inkişaf etmişdir. Dünyanın bir sıra, o cümlədən, inkişaf etmiş dillərində indi də dialekt və şivələr mövcuddur. Yeni dövrdə dialekt və şivələr daha çox ədəbi dilin güclü təsirinə məruz qalır, dialektlərin daha çox ədəbi cılalanması prosesləri özünü büruzə verir. Ərazi dialektlərinin cılalanması dilin struktur daxili inkişaf proseslərinin nəticəsi deyil. Bu proses, yəni dil daxili dialektlərin ədəbi cılalanması prosesi soail faktorların dilə təsiri nəticəsində baş tutur. Bura eyni zamanda ədəbi dilin ərazi olaraq geniş bir areala yayılması da öz təsirini göstərir. Sosial differensiallaşması tipləri arasında ən sabir və ən “düzümlü”sü məhz dilin sosial-ərazi differensiallaşmasıdır.

Dilin sosial-peşə differensiallaşması hal-hızırda dünya dillərində, əsasən də inkişaf etmiş dillərdə geniş yayılmışdır. Cəmiyyətin inkişaf göstəricisi olaraq dil təbii ki, məxsus olduğu cəmiyyətin, quruluşun inkişaf səviyyəsi özündə inikas etdirərək elm və texnikanın çoxşün inkişafının müxtəlif terminologiyalar vasitəsi ilə ifadə etməkdədir. Biz bura metadillərin (kimya, fizika, riyaziyyat və s.) güclü inkişaf etmiş terminologiyalarını misal göstərə bilərik. Bu terminologiyaların hazırda inkişaf surəti demək olar ki, günbəgün inkişaf, dəyişiklik kimi dəyərləndirilə bilər.

Qeyd edilməlidir ki, sosial dialektlərin formalaşması əsasən lingvistik və ekstralingvistik amillərin qarşılıqlı əlaqəsindən ortaya çıxır. Belə ki, lingvistik amillər dil sisteminin vahidlərindən formalaşan vahidlərin

danışıqda normaya uyğun işlədilməsini nəzərdə tutursa, ekstralingvistik amillər etnik, ictimai, sosial, coğrafi amilləri nəzərdə tutur və bu iki amilin cülgəlanmasından sosial dialektlər formalaşır.

Sosial dialektlərdə fonetik (səs səviyyəsində) sosiallığın təzahürü özünü daha parlaq şəkildə təzahür edir. Məsələn, D.Counzun müsahidələri göstərir ki, ingilis dilində "soft" sözü İngiltərənin şimalında kişi ziyalıların nitqində uzun, ancaq gənc qadınların nitqində isə qısa tələffüz olunur. Eyni zamanda "when, which" qəbildən olan sözlərdə [w] sonorunu qadınlar kişilərə nisbətən daha çox [hw] variantında tələffüz edirlər. Qeyd edək ki, fonemlərin variantları, sait, samit və sonorluq əlamətləri vurğu, fasilə, bütövlükdə intonasiya müxtəlif səviyyələrdə sosiallığın ifadəsinə xidmət edir.

Bu baxımdan bu yarımfasildə müəyyən sosial tapşırığı yerinə yetirmək üçün istifadə olunan səs vasitələrinin o cümlədən intonasiyadan fonetik-fonoloji səviyyədə sosiallığın təzahürü məsələləri araşdırılıb üzə çıxarılır.

Dilçilik ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi, dil strukturunun müxtəlif səviyyələrinin dilin sosial tərəfləri ilə sıx əlaqəsi vardır. Belə ki, dilin strukturunun vahidləri onun müxtəlif səviyyələrdə spesifik surətdə təzahür edən sosiallığın daşıyıcısıdır. Dilin strukturunda sosiallığın da layları səviyyələr şəklində olduğundan sosiallıq onların vasitəsilə həyata keçirilir. Dildə sosiallıq dil və qeyri-dil, nitq və qeyri-nitq vasitələrinin məcmusunu ifadə edir. Bu baxımdan dildə sosiallıq, məlum dərəcədə, təfəkkürdə, şüurda və digər ali psixi funksiyalarda sosiallıq ilə uyğun gəlir. Bu uyğunluq onda özünü göstərir ki, həm lingvistik, həm də sosiolingvistik dildən istifadə etmək üsullarını tədqiq edir. Bununla belə, bunlar arasında fərq vardır. Lingvistik dildən xarici ələm, əşya və hadisələri adlandırma vasitəsi kimi istifadə edirsə, sosiolingvistik dildən adların dəyişdirilmə üsulları kimi istifadə edir. Odur ki, dilin sosiallığının tədqiqi dilin və nitqin funksional çoxşəxəliliyinin üzə çıxarılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev K. (1998). Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. – Bakı. – 281 s.
2. Axundov A. (1979). Ümumi dilçilik. – Bakı: Maarif. – 254 s.
3. Babayev A. (1992). Ümumi Dilçilik. – Bakı: Maarif. – 504 s.
4. Cahangirov F. (2014). Dil və mədəniyyət. – Bakı: Elm və Təhsil. – 308 s.
5. Rəcəbli Ə. (2004). Sosiolingvistik. – Bakı: Nurlan. – 516 s.
6. Новое в лингвистике. (1975). Выпуск VII, Социolingвистика. Общая редакция и вступительная статья. Н. С. Ченоданова. – Москва: П П О Г Р Е С. – 485 с.

METAPHOR AND LANGUAGE MEANS OF METAPHORIZATION

Hümbətova Vüsələ Rafiq qızı

Müəllim

Gəncə Dövlət Texnologiya Universiteti, Azərbaycan

Abstract. The article is devoted to the description of language means forming metaphors and metaphorization in the lexical-semantic system of different systems of languages. Metaphor is the formation of a figurative meaning, based on the similarity of the subject and phenomena, word, expression from any sign. Metaphorization is characterized by the expansion of the meaning capacity of the word at the expense of figurative meanings, the strengthening of the sign of expressiveness in it.

The process of metaphorization is formed in both languages in 2 ways:

- 1) metaphorization of individual lexical units;
- 2) metaphorization through a combination of different words.

Both ways use vivid and vivid imagination. It is proved in the article that the most common types of metaphor are realized due to external similarity of different objects, internal sign and quality; the objects belonging to janians are passed on janless objects.

In particular, the functional-semantic development of time, chapter, emotional metaphors in artistic texts is traced.

Key words: metaphors, lexical metaphors, time and emotional metaphors, lexical-semantic system, metaphorization process.